

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД УЧИТЕЛЯ В НАЧАЛНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЕН ЕТАП В УСЛОВИЯ НА ПАНДЕМИЯ И УЧЕНЕ ОТ РАЗСТОЯНИЕ В ЕЛЕКТРОННА СРЕДА

проф. д-р Мария Алексиева
Бургаски свободен университет

CHALLENGES FOR THE TEACHER IN THE INITIAL EDUCATIONAL STAGE IN A PANDEMIC AND DISTANCE LEARNING IN AN ELECTRONIC ENVIRONMENT

Prof. Maria Aleksieva, PhD
Burgas Free University

Резюме: Пандемията от COVID-19 и въведените извънредни мерки за ограничаване на разпространението на вируса в България принудиха образователните институции (и не само тях) да прекъснат всички присъствени форми на обучение. Това постави ръководителите на училищата в критична ситуация, защото образователният процес трябваше да се реорганизира и да започне да се провежда от разстояние в електронна среда или в други неприсъствени форми на обучение.

В самото начало на пандемията образователните институции и учителите имаха в голяма степен свободата самостоятелно да вземат решение относно моделите, формите, методите и инструментите за начина на преподаване и учене, според спецификата на населеното място, училищната функционалност и култура и нуждите на учениците.

Как учителите се справиха с това предизвикателство? Имаха ли готовност да прекратят границата от преподаване „лице в лице“ към преподаване в електронна среда? С какви нагласи преминаха през целия този процес на трансформация? Как родителите откликнаха и какво е участието им в обучението на децата им?

Ключови думи: пандемия, учене в електронна среда, учител, начален образователен етап, учебен процес, смесено обучение, учене и преподаване.

Abstract: The COVID-19 pandemic and related emergency measures to limit the spread of the virus in Bulgaria led to the termination of all forms of education in schools from March 13, 2020. The learning process was reorganized and conducted remotely in an electronic environment and other absentes forms of training. Significant degree of freedom was given to schools and teachers to determine the models, forms, methods and tools for organizing teaching and learning processes according to the specific school context and the needs of students.

How did teachers cope with this challenge? Were they willing to cross the line from face-to-face teaching to e-learning? With what attitudes did you go through this whole process of transformation?

Keywords: pandemic, e-learning, teacher, primary education, learning process, blended learning, learning and teaching.

Образованието е сфера, която е сред най-обсъжданите и в която промените винаги са важни, но и трудни. Всяка промяна, ориентирана към функционалността и ефективността на образователните институции е налагана от новите реалности в общественото развитие и в същото време е свързана и с промяна в ролята на учителя. Съвременна тенденция по отношение промяната в ролята на учителя е от преподаващ знания на децата и учениците в съветник, координатор, посредник, насочващ и стимулиращ процеса на познанието, подкрепящ и насърчаващ усвояването на знания и развиването на умения, катализатор на активността и креативността на обучаемите.

Нови роли, нови функции в работата с нови поколения деца в нова класна стая. За трансформацията от усвоените и отработени роли към т.н. „нови“ роли са необходими и очаквани и нови педагогически и психологически компетенции и личностни качества. Едно изискване остава непреходно и от първостепенно значение – да си добър учител. Днес, когато повсеместно говорим за интерактивност и интердисциплинарност в обучението, дигитални технологии, социални иновации и социално предприемачество, мултидисциплинарни иновации, креативност и т.н. изпълването със съдържание на категорията „добър учител“ е широка и многопластова.

Според С. Смилкова „...креативността е създанието, творчеството, импулсът за търсене и намиране на нещо ново, нестандартно, „улавянето на мига“ на инвенцията и въплъщението ѝ в споделен интерес към реалността и опита от нея, основана на въображението“ [2]

Това е пряко свързано и с компетенциите, необходими на подрастващите за добра социална, професионална и личностна реализация: креативност и иновативност, критическо мислене, комуникативност и сътрудничество.

Целта на проучването е свързано с изследване на нагласите на учители в начален образователен етап за работа в електронна среда, в условия на пандемия. Проучването на нагласите за учене от разстояние в електронна среда е актуален проблем, който произтича от продължителността на създалата се извънредна ситуация. Комбинацията с различни особености (демографски, политически, икономически), както и с проблемите за социално взаимодействие, водят след себе си негативни последици: пропуски в обучението, затруднения в общуването, дисбаланс във връзката между училището и родителите. Основен изследователски метод е анкетата. За конкретизиране на някои от въпросите като допълнителен метод беше използвано и интервюто.

Резултатите от проучването трябва да дадат отговор на следните изследователски въпроси: *към каква форма на обучение са преминали училищата; при „връщане към нормалността“ учебните практики ще бъдат ли по-различни, например с повече онлайн/дистанционно обучение от преди; какъв е опитът на учителите в организиране на онлайн обучение; кои са основните предизвикателства за учителите при обучение от разстояние в онлайн среда.*

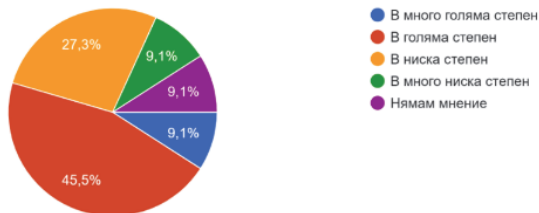
Анкетно проучване е проведено с 110 родители и 170 учители. При изследването е използван анкетния метод. Анкетната карта е разработена с помощта на Google Forms. Попълнена е онлайн чрез разпространение в социалната мрежа Фейсбук.

Анкетата за родители съдържа 11 въпроса, а тази за учители 7 въпроса.

Проведеното изследване се проведе в периода септември–октомври 2021 г.

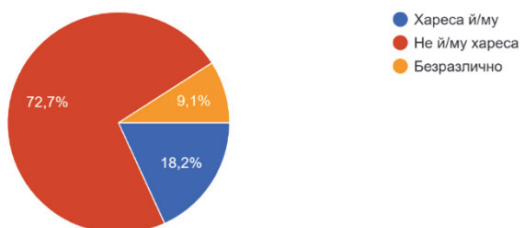
Получените резултати се анализират количествено и качествено, като се извършва и сравнителен анализ. Наблюдения и преки разговори с учители сочат, че в условията на пандемия се ограничава както възпитателното въздействие на учителя, така и влиянието на училището като цяло.

На въпроса, свързан с удовлетвореност на родителите от организацията и провеждането на образователен процес в извънредна ситуация и в електронна среда,

преобладаващият брой от анкетираните отбелязват, че са удовлетворени от организацията на провеждане на образователния процес „в голяма степен“ (45,5%) и 9,1% „в много голяма степен“. Неудовлетвореност от организацията изказват 27,3%, а „в много ниска степен“ 9,1%. 9,1% е процента на тези, които нямат мнение.

Диаграма 1. Удовлетвореност на родителите от организацията и провеждането на образователен процес в извънредна ситуация

Интересни са резултатите от отговора на въпроса за удовлетвореността на учениците от обучението в електронна среда. 72,7% от родителите споделят, че на техните деца не им харесва обучението в електронна среда. 18,2% харесват тази форма на обучение, а 9,1% са безразлични.

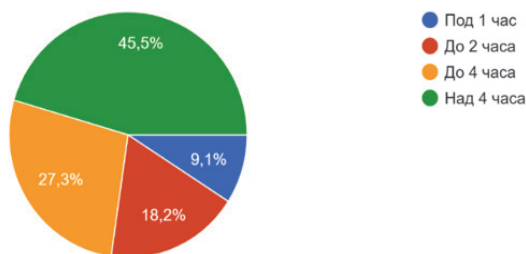
Диаграма 2. Как реагира детето/децата Ви на обучението от разстояние в електронна среда?

Следващият въпрос от анкетната карта е свързан с възможността на родителите да осигурят достъп до технически средства (компютър или таблет) за времето, в което има учебни занятия. Най-важното за провеждане на обучение от разстояние в електронна среда е компютърът и 90,9% от родителите посочват, че имат възможност да осигурят достъп до него. Относителният дял на родителите, които нямат тази възможност е малък 9,1%.

Подобни са резултатите и по отношение на осигуряването на работно място, което дава възможност на малкия ученик да фокусира вниманието си върху възложените задачи. 81,8% от родителите осигуряват място, което е уединено и помага на ученика да концентрира вниманието си върху учебното съдържание, което учителят представя/ обяснява или да работи самостоятелно по учебно-познавателни задачи, възложени от учителя. Съответно 18,2% от родителите споделят, че нямат възможност да осигурят такова място. Причините са свързани с работата на родителите, които също работят у дома или от по-големи братя и сестри, които учат присъствено, в електронна среда.

На въпроса дали се налага родителите да помагат при използване на компютърни приложения, които са необходими и са включени в подготовката на детето 36,4% от родителите са избрали категорично утвърдителен отговор. Други 54,5% са отговорили, че помагат в случаите, когато се използва ново, непознато приложение. Едва 9,1% отговарят отрицателно, т.е., че не се налага да помагат.

Очаквани са резултатите от въпроса, свързан с времето, необходимо за подготовка и изпълнение на задания при учене в онлайн среда. Най-предпочитаният отговор е над 4 часа – 45,5% родители. Други 27,3% от родителите са се обединили около твърдението, че децата им отделят средно до 4 часа всеки ден. 18,2% до 2 часа, а 9,1% под 1 час. В преки разговори с родители беше споделено, че обучението в електронна среда ги изправя пред затруднения, свързани с допълнителни обяснения по учебното съдържание (почти по всички учебни дисциплини).

Диаграма 3. Колко време отделя детето Ви за подготовка и изпълнение на задания при обучение от разстояние в електронна среда?

Обучението по време на извънредното положение, обявено заради пандемията от Ковид-19 носи както позитиви, така и негативи за престоя у дома както малките ученици в начален образователен етап (1.-4. клас), така и за техните родители, на които им се налага да работят и да се грижат за тях. Родителите са на мнение, че прекъсването на присъствените учебни занятия не е повлияло положително/ благоприятно на общуването между членовете на семейството. Отговорите на въпроса, дали новите условия на учене осигуряват по-голяма възможност за общуване гравитират около „не“ – 54,5% и „не винаги, всички сме заети с работа и с учене у дома“ – 45,5%. Това е неочаквано и буди тревога, защото съжителството „всички заедно“ за дълги периоди от време би трябвало да благоприятства общуването между членовете на семейството под формата на споделяне, обсъждане, подпомагане, дискутиране на постижения и проблемни ситуации. Въпреки незадоволителния резултат повечето родители споделят, че за положителна черта на ученето от дома може да се приеме отпадането на ранното ставане, което е свързано с времето за придвижване до образователната институция, а за малките ученици и възможността да играят повече.

Следващият въпрос към родителите е свързан с осигуряването на достъп до електронни платформи и инструменти. Обезпечаването на ученето от разстояние в електронна среда е от важно значение за ефективното протичане на образователния процес. Наблюдения и преки разговори с училищни директори на територията на областите: Бургас, Стара Загора, Плевен, Кърджали показват, че образователните институции са имали различна степен на обезпеченост с адекватна спрямо нуждите им виртуална среда. В голяма част са използвали електронен дневник, много малка част (около 10-11%) – собствени образователни платформи. Половината от директорите споделиха, че имат училищен абонамент за образователни платформи (най-използваната е „Уча се“ и „е-Просвета“, които са подходящи и за провеждане на онлайн обучение. Що се отнася до родителите и техните предпочитания, преобладаващият относителен дял е за „онлайн класна стая“ – 70%. След него се нарежда платформата „Уча се“ – 20%. 10% от анкетираните избират видео уроци от училище и индивидуалните срещи.

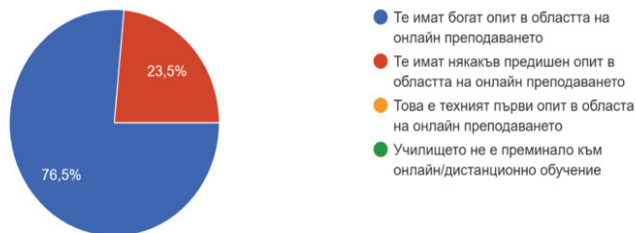

Попитани, дали учителите имат готовност за справяне с учебен процес от разстояние в електронна среда и качествено преподаване на учебно съдържание 90,9% от реципиентите са на мнение, че учителите имат готовност и са гъвкави спрямо създалата се ситуация да се справят с учебния процес. 9,1% смятат, че не всички от тях успяват.

Поставени в условия на социална изолация, малките ученици развиват синдром на тревожност. Това от своя страна, според психолозите, води до прояви на занижена самооценка, намаляване на мотивацията за учене, допускане на грешки, поради разсеяност, дори до неразбиране на поставените учебно-познавателни задачи. От друга страна допълнителни затруднения като недостатъчна техническа обезпеченост на процеса на учене, забавяне на процеса на свързаност с учебни онлайн платформи води до допълнителна раздразнителност и напрежение. Всичко това поставя учителите в още една роля – на *консултанти за личностна подкрепа*. Запитани дали детето им получава допълнителна подкрепа за личностно развитие, 72,7% от родителите споделят, че децата получават допълнителна подкрепа, а според едва 27,3% не получават. Вниманието на родителите, макар и неосъзнато е насочено пряко върху обучението в електронна среда, а това измества наблюдението върху емоционалното състояние и новосъздадения модел на емоционално общуване в семейството, а това вече е предпоставка за необходимостта от личностна подкрепа.

Анкетната карта за учители е с по-малък брой въпроси, които са свързани най-вече с опита им да работят в електронна среда.

Първият въпрос от анкетната карта за учители е ориентиран пряко към опита им в областта на онлайн преподаването. Отговорите са концентрирани в първите два

варианта от дадените за избор, четири. 76,5% от анкетираните учители твърдят, че имат богат опит в областта на онлайн преподаването, а 23,5% имат предишен опит в тази област. За съжаление не става ясно, от къде е натрупан този опит. Отговорите също не са показателни.

Диаграма 4. Оценете, според Вас, Вие и Вашите колеги, какъв опит имате за работа в онлайн среда?

Следващият въпрос е формулиран по следния начин: Като учител, кое Ви изненада приятно при онлайн обучението? Анкетираните учители имат възможност да избират от дълъг списък с възможни отговори.

Най-приятната изненада, спомената от 29,4% от анкетираните, са иновациите (т.е. свободата да се експериментира с педагогическата практика).

Второто място се разделя между широката гама от инструменти и достъпност (платформи, материали и ресурси) с 17,6%. Следват повече самостоятелност и гъвкавост с 11,8%, полезността е с 5,9%, също толкова от анкетираните са избрали „нищо“.

Диаграма 5. Какво Ви изненада приятно при онлайн обучението?

На въпроса, свързан с проучване на предизвикателствата при обучението в електронна среда, изследваните лица имаха възможност да изберат *пет* от възможностите в списъка.

Най-често срещаното предизвикателство (70,6%) е повечето *натовареност и стрес при работа от вкъщи* (като 17,6% намират управлението на времето и организацията за трудност). *Достъпа на учениците до технологии* (компютри, софтуер, стабилна интернет връзка и т.н.) е на второ място (47,1%), а за учителите (23,5%).

Най-голямото предизвикателство във връзка с подпомагането на учениците е *поддържането на мотивираността и ангажираността* им (41,2% от анкетираните са избрали тази опция), следвано от *включване на учениците в неравностойно социално положение и включване на непокорните ученици* (23,5%).

Дигиталните компетенции се смятат за предизвикателство сред учениците (23,5%), а сред учителите (5,9%).

Най-често споменаваното предизвикателство във връзка с учебното съдържание и оценяването е *подготвяне на съдържание за онлайн и дистанционно обучение* (29,4%), следвано *непосредствено от и оценяване на напредъка на учениците* (23,5%) и *конвертирането на дейностите и съдържанието в дейности за онлайн/дистанционно обучение* (11,8%). 17,6% от анкетираните докладват за *проблеми в комуникацията с учениците*, а 11,8% – с *родителите или настойниците*.

Въпреки предизвикателствата, пред които бяха изправени учителите, премиването от присъствена в дистанционна форма на обучение „принуди“ и учителите, и учениците да прилагат и да използват ефективно възможностите на „новите“ технологии. Това даде възможност за повишаване на самооценката и увереността, че електронните устройства (компютри, планшети, телефони) могат да бъдат полезен и удобен инструмент в процеса на преподаване и учене. Много голяма част от учителите „събраха смелост“ да опитат иновативни методи на преподаване и да организират педагогически взаимодействия, според нуждите и възможностите на отделните ученици.

Интересни са резултатите от въпроса относно ресурси и потребности, които биха подпомогнали обучението в електронна среда в условия на дистанционно обучение.

От предоставените осем възможни отговора, най-често избраната опция е „повече безплатни ресурси и инструменти от компаниите за образователни технологии“ (41,2%). Друг полезен тип учебно съдържание са *уебсайтовете с изброени полезни ресурси* (17,6%).

Втората най-често споменавана опция за подкрепа са *ясните указания от Министерството на образованието и науката* (17,6%).

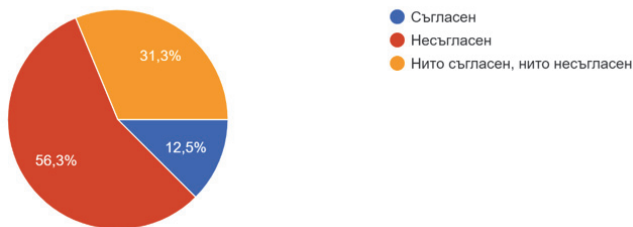
Споменават се и различни видове за *професионално развитие*, и по-конкретно *бързи курсове за онлайн преподаване* (5,6%), *видеоклипове и видео планове на уроци от добри практики* (5,6%) и *лесен контакт с експерти*, като например по-опитен учител в областта на онлайн преподаването или ИКТ експерт (11,8%).

Диаграма 6. Ресурси и потребности, които биха подпомогнали обучението в електронна среда в условия на дистанционно обучение

Професионалното развитие на учителите, ориентирано към развитие на дигитална компетентност е важна част от продължаващото образование. Компетенциите за работа в електронна среда са свързани с ефективно управление на дигитална класна стая, с интегриране на информационните технологии в преподаването, с умения за разработване на електронно учебно съдържание и електронни инструменти за контрол и оценка на знанията и уменията, с умения за личностна подкрепа и консултиране на учениците, които срещат затруднения при усвояване на учебното съдържание или имат проблеми с включването във виртуална класна стая и др. Не трябва да се пренебрегва и приноса на професионалните учителски общности по отношение на разработването и споделянето на за електронни образователни ресурси.

Следващият въпрос към учителите търси мнението им относно начина, по който се правят учениците с ученето в електронна среда.

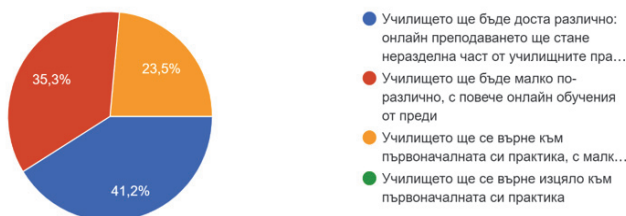

Преобладаващата част – 56,3% не са съгласни, че учениците се справят по-добре в тази форма на обучение. 31,3% не могат да преценят, а 12,5% смятат, че така учениците се справят по-добре.

Диаграма 7. Считате ли, че учениците се справят по-добре с ученето и комуникацията при ученето в електронна среда?

Категорично е мнението им по отношение на облика на училището, когато ситуацията на пандемия бъде отменена. Въпросът е дали, когато училището бъде отново отворено, ученето в електронна среда ще отпадне.

Според 41,2% от анкетираните, училището ще бъде различно: обучението в електронна среда ще бъде неразделна част от училищните практики, а 35,3% смятат, че ще бъде малко по-различно, с редуване на присъствено обучение и присъствено

обучение в електронна среда. Други 39% смятат, че много малко ще се промени, а 23,5% споделят мнение, че училището ще се върне към първоначалната си практика, с малки промени.

Диаграма 8. Според Вас, когато училищата преминат в „нормален“ режим на работа, обучението в електронна среда ще бъде ли част от училищната практика?

Последният въпрос от анкетната карта за учители, е как работата в електронна среда се отразява на личния им живот.

Според 64,7% от анкетираните учители работата в електронна среда ангажира много от времето им. 23,5% твърдят, че отнема цялото им лично време и само 11,8% са на мнение, че се чувстват по-спокойно у дома.

Диаграма 9. Отражение на работата на учители в електронна учебна среда върху личния им живот

Направеното изследване само очертава параметрите на проблема за организацията и реализацията на образователния процес в електронна учебна среда, защото обучението от разстояние има специфични особености и характеристики, изисква специализирана подготовка. Тази подготовка е различна от натрупания педагогически опит за организация и методи на преподаване, характерни за присъствен учебен процес, с който сме свикнали. Присъственото обучение в електронна учебна среда изисква от учителите използване на подходи, които дават възможност за гъвкаво управление на образователния процес, което позволява разнообразие от методи и учебно-познавателни задачи в различните етапи на урочната работа, дава възможност учебното съдържание да достига до учениците, но според техните възможности, познавателни интереси и потребности. Това неминуемо е свързано със задълбочено обмисляне от учителя на образователните цели, на учебното съдържание и организацията на всяка конкретна урочна единица. Посочените характеристики описват т. нар. *системен преподавателски подход*. Чрез него от една страна учителят мотивира, подпомага, включва учениците в педагогическото взаимодействие в рамките на урочна единица и от друга страна делегира/трансферира отговорността за ученето към учениците, чрез което ги „прави“ активни участници, които са отговорни за своето учене.

Изводите от представеното проучване могат да бъдат обособени в две основни информационни цялости.

Изводи от анкетна карта за родители

Степента на удовлетвореност на родителите от организацията на образователен процес в електронна учебна среда в условия на пандемия се запазва висока. Преобладаващата част от изследваните родители са удовлетворени в голяма степен от организацията и провеждането на образователния процес в извънредна ситуация. Малка част от тях са изразили много ниска и ниска удовлетвореност, но въпреки това споделят, че на децата не им харесва този начин на обучение. За по-голяма част от анкетираните родители не е проблем да осигурят на децата си достъп до компютър/таблет и място за учене. От отговорите на родителите става ясно, че приложенията, с които се работи затрудняват децата особено, ако са нови и това налага да търсят помощ. Друга част от децата имат нужда от помощ постоянно, а тези, които се справят сами са много малка част. По-голяма част от родителите са удовлетворени от факта, че учителите проявяват готовност и гъвкавост за справяне с учебния процес. Според малка част от тях не всички педагогически специалисти успяват да се справят с предизвикателствата на ученето в електронна среда. Няма такива, които изразяват неудовлетвореността си. Повече от половината анкетираните родители са удовлетворени, че в условия на присъствено учене в електронна среда се осъществява допълнителна подкрепа за личностно развитие на децата им. Малка част от тях отговарят отрицателно.

Изводи от анкетна карта за учители

Иновациите, свободния избор за експериментиране в процеса на преподаване, достъпа и разнообразието от дигитални инструменти в най-висока степен изненадват положително изследваната извадка сред учителите. Почти всеки анкетиран посочва предизвикателства, свързани с обучението в електронна учебна среда, като най-честите са повече натовареност и стрес при работата от къщи, подготовката на съдържанието за дистанционно обучение, мотивирането на децата и достъпа до технологии за учениците и за учителите. Идентифицирани са няколко предизвикател-

ства, свързани както с подпомагането на учениците, така и с техните дигитални компетенции и включването им в образователния процес. Комуникацията с родители и ученици също се отбелязва като предизвикателство. Анкетирани смятат, че за справяне със заявените предизвикателства могат да помогнат в голяма степен разнообразни образователни ресурси, а също и ясни указания от Министерството на образованието и науката. В тяхна помощ може да бъде и лесният контакт с експерти в областта на електронното и дистанционното обучение и ИКТ. Всички анкетирани смятат, че след като училищата отново отворят врати за присъствено обучение, ученето в онлайн среда ще бъде част от образователния процес и споделят, че учениците срещат затруднения в тази форма на обучение. Може би като най-голям недостатък на ученето в електронна среда е необходимостта от повече време за подготовка и обезпечаване на образователния процес.

В заключение трябва да посочим, че опитът, който учители, ученици, родители и управленски образователни екипи придобиха в условията на обучение от разстояние в електронна среда поставиха началото на нов вид иновативни практики в училището, които тепърва ще бъдат споделяни и апробирани в по-широк мащаб. Формираните и обогатени педагогически и технически умения на учителите и на учениците в хода на обучението от разстояние в електронна среда са условие за ефективно прилагане на присъствено и на онлайн обучение при това учителите са в по-висока степен на готовност да използват натрупаните дигитални компетенции за работа в електронна среда и в присъственото обучение без да игнорират факта, че е необходимо допълнително обучение за подобряване и развиване на уменията им за работа с дигитални устройства, приложения и програми.

Използвана литература:

- Алексиева, М.** Социално-педагогически портрет на учителя в начален етап на обучение въз основа на проучвания сред учениците от началното училище, Сб. Учителят прави училището, УИ „Св. Св. Кирил и Методий“, 2016
- Алексиева, М.** Подходи към ученето и към начина на организиране на обучението в контекста на социалните и на техническите промени, Сп. Съвременна хуманистическа, бр.2, 2015
- Алексиева, М.** Предизвикателства в бъдеще време ... или как управлението на знанието става неизбежно предизвикателство на бъдещето, сб. От идеята, през практиката, към иновацията, Фондация Програма Стъпка по Стъпка, 2014
- Смилкова, С.** Инструменталната музика и нейното възприемане или Разкази ми музика (фантазия – творчество - публика), ISBN 978-619-7559-21-7, Габрово: „ЕКС-ПРЕС“ ООД, с.56, 2022